

9. HIIUMAA NAFTAST – NALJAGA JA TÕSISELT

Kalle Suuroja

Eesti Geoloogiakeskus

Kui geoloog tahab aprillinalja teha, siis võib ta hakata rääkima Hiiumaa naftast. Kuidas siis on lood selle Hiiumaa naftaga ja kui palju on selles loos tõde ja kui palju aprillinalja väärilist?

Nafta, õigemini küll looduslike bituumenite ilmin-

guid on Hiiumaal rohkem kui kusagilt mujal Eestis. Enamasti esinevad need nafta järele lõhnavad pruunikad lai-
gud savikates lubjakivides või liivakivides, musta nätske
asfaldi või siis lausa kivikõva asfaltiidina paekivi lõhedes,
aga ka päris ehtsa vedela naftana lubja- või dolokivis ole-

vates poorides. Esimesed tähelepanekud nafta, õigemini küll asfaldi, leidudest Hiiumaal Paluküla paemurrus pärinevad K. Kuppferilt (1827) ja A. Ozersky'lt (1844).

1913. aasta lugu. Tõeline naftapalavik puhkes Hiiumaal 1913. aasta suvel kui Vaemla mõisa omanik parun Gustav von der Pahlen (1867–1933) hakkas mõisakeskuse lähedale puurkaevu rajama. Kaevu puurimisel täheldati, et torust tulev vesi on õline ja lõhnab petrooleumi järele. Parun käskis puurimise seisma panna ja hakka asjatundjaid otsima. Nii ilmuski kuskilt välja kahtlasevõitu spetsialist Otto Wahlenberg. Spetsialist kuulutas otsemaid, et Vaemla mõisa kohal võib kohe mitu naftasoont olla ja nende kogutoodang võiks küündida miljoni liitrini päevas!

Ettevõtlik mõisnik asus tegutsema ja kaevust võetud pütitais vedelikku saadeti Bakuusse Bibi-Eibati naftatööstusesse analüüsimiseks. Peagi saabunud vastus ei sisendanud aga erilist optimismi – kergete bensiini-gasoliini osakeste puudumine pani nafta olemasolus kahtlema. Bakuulased palusid saata veel üks tünnitais seda kahtlast vedelikku. Saadeti läks teele ja 1914. aasta aprillis teatas insener V. Glad, et Vaemlast saadud vees oleva lisandi puhul on tegemist valge naftaga, kuid paraku ei ole lootust seda Hiiumaalt suuremas koguses leida. Küll aga anti lootust, et sügavamal võib olla ka seda päris õiget naftat.

Nafta kättesaamiseks puuriti sealsamas mõisahoonel läheduses veel kolm puurauku kokku 100 m ulatuses. Puurimine läks maksma 3670 rubla, mis oli tolle aja kohta märkimisväärne summa. G. von der Pahlen hakkas nafta otsimiseks looma 10 000 rublase põhikapitaliga ühingu. Sellesse pidid kuuluma mitmed mõjukad mõisnikud ja nende seas ka Eestimaa rüütelkonna peamees Eduard Julius Alexander von Dellingshausen (1863–1939). Alanud I maailmasõda lõpetas naftaotsingud.

Hiidlastel olnud mõisniku naljakavõitu ettevõtmise kohta aga oma seletus. Selle järgi olla augud puuritud kuagise õlikeldri lähedusse. Küllap sealt see õli siis valla pääses ja maa sisse imbus. On veel teinegi seletus ja selle kohaselt oli olnud naftabuumi puhul tegu puurimistel töötanud hiidlaste võllanaljaga. Kuna puurimine oli tasuv töö, siis valanud nad puurauku petrooleumi, et tasuv töö otsa ei saaks!

1922–1924 aasta lugu. Sõda kustutas mõneks ajaks unistuse Hiiumaa naftast, aga 1922. aastal lahvas see uuesti. 1922. aasta mais kirjutas *Päevaleht*, et hiljuti olla Eestisse jõudnud suurte naftaallikate omanik

Bakuust, kes tahab siin naftat otsima hakata. End Nikolai Gukassoviks nimetanud enesekindel vene emigrant pöördus nafta otsimise kontsessiooni saamiseks Kaubandus-tööstusministeeriumi poole. Kõmuline taotlus vallandas Eestis tõelise naftapalaviku ja nii avaldasid juunist kuni novembrini 66 era- ja juriidilist isikut soovi Eesti valitsusega nafta otsimise kontsessiooni sõlmida!

Päevaleht kirjutab, et 1921. aastal olla Eestis käinud kuulus inglise geoloog E. H. Cunningham Craig (1874–1946), kes rääkinud pea sama juttu, mis N. Gukassov. Lähemal uurimisel selgub siiski, et Cunningham Craig rääkis põlevkivist kui heast õlikivist. N. Gukassov teatas lisaks kõigele, et Kuramaal olla naftat leitud juba 1900. aastal ja et see kiht läbi läheb ka Eesti põlevkivi kihtide alt. Nafta leidmise seisukohalt hindas N. Gukassov eriti kõrgelt Hiiumaa võimalusi. See tekitas muidugi suurt elevust ja koos teiste naftast huvitatud äri meestega asutas Gukassov usaldusühingu Dago põhikapitaliga ligi miljoni Eesti marka.

1923. aastal toodi Hiiumaale lokomotiiv-aurumasin ja Käina vallas Lelu külas Jaagu talu õue lähedale koplisse ehitati puurtorn ning puurimine läks lahti. Puuraugu kohalikus mängis olulist osa see, et Jaagu talu kaevuvesi oli sinine, rasvataolise ollusega segatud ja haises nagu nafta. Isegi loomad ei olnud seda joonud. Ka mainitakse *Päevalehes*, et naftakaev asunud eelmisel aastal leitud põlevkiviladest 4–5 versta lääne pool. Põlevkivi ja Hiiumaal – selle väite kohta ei oska kohe midagi kosta!

Niipea kui puurimine lahti läks, jäänud N. Gukassov aga haigeks ja sõitnud välismaale tervist parandama. Ja sinna ta jäigi. Puurimise jätkamiseks otsisid Belgia äri mehed, kes olid endale heauskselt Gukassovi äriühingu aktsijaid soetanud, hiidlastest töötegijaid. Aga edutult. Nii need suure käraga alanud naftaotsingud Hiiumaal tookord lõppesidki ja andmed selle kohta, et kui sügavale puuriti või mida leiti, puuduvad.

1924. aasta augustikuu *Päevaleht* kirjutab nukralt, et Hiiumaa naftapalavik vaibus enne kui see õieti alatagi jõudis. Samal ajal lõppesid ka Kesselaiul tagajärjetult litograafilise kivi otsingud, mille kohta kirjutab seesama *Päevaleht*, et sellega on samasugune lugu nagu Hiiumaal naftaga ja Kokskäri (Keri) gaasiga – nende olemasolu ei saa eitada, kuid suuri lootusi nende peale asetada ei tule.

Hiiumaa ei olnud neil aastail ainuke koht, kust naftat otsiti, sest katsetusi olla tehtud nii Kolga kui Kopli poolsaarel, Prangli saartelt ja mujalgi, aga kõikjal oli tulemus seesama.

Lõpetuseks. 1970–1990-ndatel aastatel, kui geoloogid Hiiumaal kaardistamise (Kala jt 1971; Suuroja jt 1991; Suuroja jt 1993) ja maavarade otsingute (Suuroja jt 1974) tarvis rohkesti puurauke rajasid, kerkis küsimus Hiiumaa naftast jälle päevakorda. Kümnetes ja kümnetes puuraukudes, olgu siis Hiiumaa põhja- või lõunosas, eriti aga Kärkla meteoriidkraatri ümbruses, ilmutas end nafta. Enamasti pruunikate laikudena savikamates lubjakivides või siis õhemates liivakivi kihtides, harvemini kõvastunud musta asfaldi või asfaltiidina paekivi lõhedes või välja leostunud faunast jäänud tühemikes ning veelgi harvemini ehtsa vedela rifi-lubjakivi poorides ja tühemikes.

Kunagiste Vaemla naftailmingute kontrolliks puuriti 1991. aastal süvakaardistamise käigus (Suuroja jt 1991) Vaemla mõisasüdame lähedal Niidiküla teeristil 370 m sügavune puurauk F365. Nafta puuraugust ei leitud, ja mis veelgi arusaamatum, kui mujal Hiiumaal võis pea kõigist puuraukudest leida jälgi naftast, siis Niidiküla puuraugust ei olnud ainsatki jälge. Nii sündis hüpotees nn Kärkla kraatri varjust. Hüpoteesi kohaselt tuli Hiiumaa naftailminguid põhjustanud looduslike bituumenite voog kusagilt loode poolt ja seepärast ei jagunudki seda ahvatlevat ollust Vaemla ümbrusse. Jääb ju Vaemla Kärkla meteoriidkraatrist, mis suurema lõhelisuse ning poorsusega alana kujutab looduslike bituumenite voo jaoks omamoodi lõksu, kagu poole. Nii et loodulike bituumenite voogu Vaemla ümbruse jaoks lihtsalt ei jätkunud, see jäi Kärkla kraatri ümbrusse.

Aga see ei olnud veel Hiiumaa naftaloo lõpp. Suuremõõtkavalise geoloogilise kaardistamise käigus (Suuroja jt 1993) puuritud arvukate puuraukudega avastati Käina ja Nurste vahemikus, st Vaemlast lääne pool, Juuru ja Raikküla lademete piiril lasuva Hilleste kihistu riffide korallkarkassi väljaleostunud pooridest ja tühemikest naftat. Mitte ainult ebamääraste pruunikate laikudena, vaid lausa vedela naftana, tee või ninaots õliseks!

Kõige suurem naftailming on seotud Lassi külas puuritud puurauguga K-39, kus sügavusel 20,0–32,5 m otse Kvaternaari setete all lasuvas Hilleste kihistu enam kui 12 m paksuses riffs tabulaatsete korallide poorsed karkassid kohati lausa nõretavad vedelast naftast. Seda on siin enam kui kusagil mujal Eestis ja Hiiumaal. Naftailminguid täheldati veel mitmes Käina–Lelu–Nurste vahelises 1–2 km laiuses vööndis ehk Hilleste kihistu korallriffide levilale puuritud kaevudes. Sellisse vööndisse jääb ka aastatel 1923–1924 naftaotsin-

gute keskmes olnud Lelu küla.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuigi Käina–Nurste vööndis Hilleste kihistu levilal on rohkesti naftailminguid, siis lootust leida suuremas koguses naftat siin siiski ei ole. Naftaleiukoha kujunemiseks on vaja nelja komponenti: looduslike bituumenite allikat, anti-kliinaalset struktuuri, kollektorit (emakivi) ja ekraani. Aga Hiiumaal ei ole neist öieti ühtki. Akvatooriumi alal Hiiumaast läänes on umbes samal stratigraafilisel tasemel merepõhja seimilise sondeerimisega kontuuri-tud tunduvalt suuremaid riffe, millel peal on ka arvestatav ekraneeriv kiht lubjakive. See on midagi sellist, mis Gotlandil on leitud.

Kasutatud materjalid

- Erelt, P. 2005. Naftapalavik Hiiumaal. Eesti Ekspress, 21. aprillil: <http://ekspress.delfi.ee/kuum/naftapalavik-hiiumaal?id=69174085>
- Kala, E., Kajak, K., Kajak, H., Elterman, G. 1971. Aruanne komplekssest geoloogilis-hüdrogeoloogilisest kaardistamisest mõõtkavas 1:200 000 Hiiumaal (leht O-34-XI). Eesti Geoloogifond 3146. Eesti Geoloogia Valitsus, Tallinn, 330 lk. [Vene keeles].
- Kattai, V., Klubov, B., Kala, E., Suuroja, K. 1990. Bitumen outcrops on Hiiumaa Island. Oil Shale 7, 1, 10–18. [Vene keeles ingliskeelse resümeeaga].
- Kattai, V., Klubov, B., Bagdasarjan, L., Suuroja, K. 1992. Uusi andmeid bituumenite sisaldusest alampaleosoikumi kivimites Hiiumaal. Eesti TA Toimetised, Geoloogia, 41, 2, 73–80. [Vene keeles ingliskeelse resümeeaga].
- Kattai, V., Lokk, U., Suuroja, K. 1994. The distribution of natural bitumen in Estonia. Eesti Geoloogiakeskuse Toimetised, 4/1, 12–16.
- Suuroja, K., Gromov, O., Kala, E., Gromova, G., Petersell, V., Puura, V. 1974. Aruanne kristalse aluskorra vundamendi kerkimisest Hiiumaa kirdeosas ja hinnang graniidikillustiku osas. Eesti Geoloogiafond 3288, Eesti Geoloogia Valitsus, Tallinn, 225 lk. [Vene keeles].
- Suuroja, K., Koppelmaa, H., Niin, M., Pukkonen, E., Gromov, O., Kivisilla, J., Klein, V. 1991. Süvakaardistamine Hiiumaal mõõtkavas 1:200 000. Eesti Geoloogiafond 4518, Eesti Geoloogiakeskus, Tallinn, 216 lk. [Vene keeles].
- Suuroja, K., Mardim, T., Kadastik, E., Elterman, G. 1993. Hiiumaa kompleksne geoloogiline kaardistamine mõõtkavas 1:50 000. Eesti Geoloogifond 4696, Eesti Geoloogiakeskus, Tallinn, 162 lk.